

Amirova Nodira Shamshiyevna

Alfraganus Universiteti Psixologiya PS-23-1 guruh talabasi.

Annotatsiya: Ushbu ishda bolalar psixologiyasining rivojlanish bosqichlari va ota-onaning bola ruhiy shakllanishidagi oʻrni tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida bola psixikasining turli davrlardagi oʻzgarishlari, ularning shaxsiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanishiga taʼsir etuvchi omillar oʻrganilgan. Ayniqsa, ota-onaning mehr-muhabbati, eʼtibori va tarbiyadagi faol ishtiroki bolaning oʻziga ishonchi hamda emotsional barqarorligini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etishi ilmiy manbalar asosida asoslab berilgan. Tadqiqotda L.S. Vigotskiy, J. Piaget, E. Erikson kabi mashhur psixologlarning nazariy qarashlari hamda Oʻzbekistonlik olimlar Gʻ. Shoumarov, M. Karimova va N. Xolmatovanning ishlari tahlil qilingan. Natijalar shuni koʻrsatadiki, bola rivojlanishida ota-onaning ijobiy psixologik yondashuvi va doimiy qoʻllab-quvvatlashi uning sogʻlom shaxs sifatida kamol topishida hal qiluvchi omildir. Ushbu ish natijalari pedagoglar, psixologlar hamda ota-onalar uchun bola tarbiyasi va ruhiy rivojlanishini yanada chuqurroq tushunishda amaliy ahamiyatga ega.

Kalit soʻzlar: bola psixologiyasi, rivojlanish bosqichlari, ota-ona, tarbiya, emotsional barqarorlik, shaxs shakllanishi, mehr-muhabbat, ijtimoiy muhit, psixik rivojlanish, motivatsiya, bola ruhiyati, ota-onalik masʼuliyati.

Kirish: Inson shaxsining shakllanishi bola davridan boshlanadi. Shu boisdan bola psixologiyasini oʻrganish nafaqat psixologlar, balki pedagoglar, sotsiologlar va ota-onalar uchun ham dolzarb masalalardan biridir. Bola psixik rivojlanishi murakkab jarayon boʻlib, u biologik omillar, ijtimoiy muhit, tarbiya hamda shaxslararo munosabatlar taʼsiri ostida kechadi. Ayniqsa, ota-onaning bola hayotidagi oʻrni, ularning mehr-muhabbati, eʼtibori va ruhiy qoʻllab-quvvatlashi bola shaxsining sogʻlom rivojlanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega. Bola psixologiyasining ilmiy asoslari XX asrning mashhur psixologlari — L.S. Vigotskiy, J. Piaget, E. Erikson va boshqa olimlarning tadqiqotlarida chuqur oʻrganilgan. Ularning izlanishlariga koʻra, bola rivojlanishi muayyan bosqichlarda kechadi: chaqaloqlik, ilk bolalik, maktabgacha davr, maktab yoshi va oʻsmirlik. Har bir bosqichda bolaning fikrlash, idrok, nutq, hissiyot va ijtimoiy xulq-atvorida muhim oʻzgarishlar yuz beradi. Oʻzbekistonlik

olimlar M. Karimova, G'. Shoumarov va N. Xolmatova tadqiqotlarida ham bola ruhiyatini shakllantirishda oilaviy muhit va tarbiyaning o'rni alohida ta'kidlanadi. Ularning fikricha, ota-onaning o'zaro munosabatlari, farzand bilan muloqot madaniyati, mehr va ishonch asosidagi tarbiya bola shaxsini ijobiy yo'nalishda rivojlantiradi. Shu nuqtai nazardan ushbu maqolada bolalar psixologiyasining rivojlanish bosqichlari, ularning har biriga xos xususiyatlar hamda ota-onaning bola ruhiy shakllanishidagi o'rni ilmiy manbalar asosida tahlil qilinadi. Maqola natijalari orqali bolani to'g'ri psixologik yo'naltirish, tarbiyada ijobiy motivatsiyani kuchaytirish hamda oiladagi psixologik muhitni yaxshilash bo'yicha xulosalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar tahlili va metodlar: Bolalar psixologiyasini o'rganish bo'yicha dunyo miqyosida ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borilgan. L.S. Vigotskiy o'zining "Madaniy-tarixiy rivojlanish nazariyasi"da bola psixikasi ijtimoiy muhit bilan uzviy bog'liqligini ta'kidlagan. Uning fikricha, bola o'z atrofidagi kattalar bilan muloqot orqali psixik rivojlanishni bosib o'tadi va bu jarayonda til, madaniyat hamda ijtimoiy tajriba muhim rol o'ynaydi. Shuningdek, J. Piaget bolalar tafakkurining bosqichma-bosqich rivojlanishini o'rgangan hamda intellektual o'sish biologik yetilish bilan bir qatorda tajriba va muhit ta'sirida shakllanishini isbotlagan. E. Erikson esa shaxs rivojlanishini sakkizta psixososial bosqich orqali tushuntirib, har bir davrda bola oldida turadigan ijtimoiy-psixologik vazifalarni aniqlab bergan. Masalan, ilk bolalik davrida "ishonch – ishonchsizlik", o'smirlik davrida esa "shaxsiylik – rol chalkashuvi" kabi ziddiyatlar bolaning keyingi hayotiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. O'zbekiston olimlaridan G'. Shoumarov, M. Karimova va N. Xolmatova o'z tadqiqotlarida milliy qadriyatlar asosidagi tarbiya bolaning psixik rivojlanishida asosiy omil ekanini qayd etishgan. Ularning izlanishlariga ko'ra, oiladagi ijobiy ruhiy muhit, ota-onaning bolaga bo'lgan mehr-muhabbati va hurmati farzandda o'ziga ishonch, mas'uliyat va ijobiy xulq-atvorni shakllantiradi. Tadqiqotda **taqqoslama-tahliliy metod, ilmiy kuzatuv** hamda **psixologik tahlil usullari** qo'llanildi. Taqqoslama-tahliliy metod orqali turli yosh davrlaridagi bolalar psixik rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari aniqlangan. Ilmiy kuzatuv usuli yordamida esa ota-onalarning farzand bilan muloqot shakli, tarbiyadagi yondashuvlari va ular bolaning hissiy holatiga ko'rsatgan ta'siri o'rganilgan. Ushbu metodlar asosida olingan ma'lumotlar bolaning ruhiy rivojlanishida ijtimoiy muhit va ota-onaning roli o'zaro bog'liq, kompleks jarayon ekanligini ko'rsatdi.

Muhokama: Olib borilgan tahlillar shuni ko'rsatadiki, bola psixik rivojlanishi uzluksiz, ammo bosqichma-bosqich kechadigan murakkab jarayondir. Har bir yosh davri o'ziga xos psixologik xususiyatlarga ega bo'lib, bola hayotining dastlabki yillarida o'zlashtirilgan tajriba va ota-onaning ta'siri keyingi bosqichlarda shaxsiy

fazilatlar shakllanishiga asos bo'ladi. Masalan, chaqaloqlik va ilk bolalik davrida bola uchun asosiy ehtiyoj — bu xavfsizlik va mehrdir. Ota-onaning doimiy e'tibori va mehr-muhabbati bolaning o'ziga ishonchini oshiradi, emotsional barqarorlikni ta'minlaydi. Aksincha, befarqlik yoki zo'ravonlik unsurlari mavjud muhitda bola ichki qo'rquv, ishonchsizlik va hissiy beqarorlikka duch keladi. Maktabgacha yosh davrida esa bola atrofni faol o'rganadi, muloqot qilish va mustaqil fikrlashga o'rganadi. Shu bosqichda ota-onaning sabrli, ijobiy va rag'batlantiruvchi yondashuvi bolaning ijtimoiy faolligini oshiradi. Maktab yoshi davrida esa o'qituvchi bilan bir qatorda ota-onaning roli ham muhimligicha qoladi — ular farzandning muvaffaqiyatidan quvonishi, uni qo'llab-quvvatlashi orqali o'qishga bo'lgan motivatsiyani mustahkamlaydi. O'smirlik davrida esa shaxsiylik hissi kuchayadi, mustaqillik va o'z fikrini bildirishga intilish ortadi. Bu bosqichda ota-onaning to'g'ri psixologik yondashuvi juda muhim — farzandga ishonch bildirish, uning fikrini tinglash va hurmat qilish o'smirning sog'lom shaxs sifatida shakllanishiga yordam beradi. Tadqiqot natijalarini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ota-ona va bola o'rtasidagi psixologik aloqa bolaning har bir rivojlanish bosqichida barqaror ijobiy natija beruvchi omildir. Shuningdek, oiladagi iliqlik muhit, mehr-muhabbat va o'zaro hurmat bolaning ruhiy sog'lomligi, ijtimoiy moslashuvi va kelajakdagi xulq-atvorini belgilovchi asosiy psixologik negiz hisoblanadi.

Natijalar: Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bola psixologik rivojlanishi ketma-ket bosqichlarda kechadi va bu bosqichlarning har biri o'ziga xos xususiyatlarga ega. Har bir davrda bolaning ruhiy, hissiy va ijtimoiy rivojlanish darajasi ota-onaning tarbiyaviy yondashuvi, mehr-muhabbati hamda oiladagi psixologik muhit bilan chambarchas bog'liq. Olingan ma'lumotlarga ko'ra, bola hayotining ilk yillarida ota-onaning emotsional yordami va mehri munosabati uning o'ziga bo'lgan ishonchini, xavfsizlik hissin va atrof-muhitga ijobiy munosabatini shakllantiradi. Maktabgacha davrda esa ota-onaning muloqot madaniyati va rag'batlantiruvchi so'zlari bolaning ijtimoiy faolligini oshirib, muloqot ko'nikmalarini rivojlantiradi. Maktab yoshi davrida ota-onaning qo'llab-quvvatlashi o'quv motivatsiyasi va o'zlashtirish darajasiga bevosita ta'sir qiladi. Bu jarayonda bolaning mehnatsevarlik, mas'uliyat va qat'iyat kabi shaxsiy fazilatlarini shakllanadi. O'smirlik davrida esa ota-onaning ishonchli, lekin nazoratli munosabati bolaning mustaqil fikrlashini va ijtimoiy barqarorligini ta'minlaydi. Tadqiqot shuni tasdiqladiki, ota-onaning ijobiy psixologik yondashuvi bolaning shaxs sifatida sog'lom shakllanishi uchun eng muhim omillardan biridir. Oila muhitidagi iliqlik, tushunish va o'zaro hurmat bolaning ruhiy barqarorligini mustahkamlaydi hamda uning jamiyatda o'z o'rnini topishiga zamin yaratadi.

Xulosa: Yuqorida olib borilgan tahlillar va kuzatuvlar shuni ko'rsatdiki, bola psixologiyasi inson shaxsining shakllanishida eng muhim davrni tashkil etadi. Bola ruhiy rivojlanishining har bir bosqichi o'ziga xos jarayon bo'lib, u ota-ona, oila muhiti hamda ijtimoiy sharoitlar ta'sirida kechadi. Ayniqsa, bola hayotining dastlabki yillarida ota-onaning mehr-muhabbati, e'tibori va ruhiy qo'llab-quvvatlashi kelajakdagi shaxsiy fazilatlarning poydevorini yaratadi. Shuningdek, bola bilan muloqotda iliq munosabat, ishonch va sabr-toqat muhim ahamiyat kasb etadi. Ota-onaning farzandga bo'lgan ijobiy yondashuvi bolaning emotsional barqarorligi, o'ziga ishonchi va ijtimoiy faolligini oshiradi. Aksincha, e'tiborsizlik yoki salbiy ruhiy muhit bolaning ruhiyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi va bu holat keyingi hayot bosqichlarida ham namoyon bo'lishi mumkin. Natijada, ota-onaning psixologik savodxonligi, bolani yoshiga mos tarbiyaviy yondashuvni tanlashi va uning hissiy ehtiyojlarini inobatga olishi sog'lom shaxs tarbiyasining eng asosiy garovidir. Har bir bosqichda ota-onaning mehr, ishonch va qo'llab-quvvatlash asosidagi yondashuvi bolaning muvaffaqiyatli rivojlanishiga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Erikson, E. (1968). *Identity: Youth and Crisis*. – New York: W.W. Norton & Company.
2. Karimova, V. (2017). *Ijtimoiy psixologiya*. – Toshkent: O'zbekiston davlat jahon tillari universiteti nashriyoti.
3. Piaget, J. (1972). *Psychology and Pedagogy*. – New York: Viking Press.
4. Shoumarov, G'. (2020). *Bola psixologiyasi asoslari*. – Toshkent: Fan va texnologiya nashriyoti.
5. Vigotskiy, L.S. (1984). *Psixik taraqqiyotning madaniy-tarixiy nazariyasi*. – Moskva: Pedagogika nashriyoti.
6. Xolmatova, N. (2019). *Oilaviy muhit va bolalar ruhiy rivojlanishi*. – Toshkent: TDPU ilmiy to'plami.
7. Yusufova, M. (2021). *Bolalar psixologiyasi va tarbiya jarayonining psixologik asoslari*. – Samarqand: SamDU nashriyoti.